Fra krig til fred

1990-2005: LIBANON ETTER TAIF-AVTALEN

I år er det 15 år siden den blodige libanesiske borgerkrigen tok slutt. Landets økonomiske, politiske og sosiale problemer, som var blant de utløsende årsakene til krigens utbrudd, er fremdeles uløste i dagens Libanon.

Av Are Knudsen, sosialantropolog og forsker
ved Chr. Michelsens Institutt i Bergen.

DEN 13. APRIL 2005 ER DET tretti år siden den libanesiske borgerkrigen brøt ut. Den femten år lange konflikten var ekstremt blodig, og alle parter i konflikten gjorde seg skyldig i massakrer og overgrep.¹ Krigen gjorde skade på infrastrukturen for over 25 milliarder dollar, bruttonasjonalproduktet ble halvert og befolkningen påført store lidelser: Mer enn 150.000 dødsfall og over 800.000 ble internt fordrevet. Borgerkrigen var svært komplisert, og involverte mange statlige og ikke statlige aktører som i løpet av krigen byttet sider mange ganger.

Fra krig til fred

Årsakene til ubruddet av krigen er omstridte, og både økonomiske,² politiske³ og sosiale⁴ faktorer har vært brukt som forklaringsmodeller. Det har vært mindre fokus på fredsavtalen som markerte slutten på krigen, den såkalte Taif-avtalen, som mot store odds greide å få slutt på femten år med intens krigføring og interne konflikter. Nå, 30 år etter krigsutbruddet, er det derfor høyst interessant å se på enkelte sider ved den libanesiske fredsavtalen og selve

etterkrigsperioden. Bare i sjeldne tilfeller ender borgerkriger med avtaler forhandlet fram mellom de krigførende partene. Den libanesiske borgerkrigen var et slikt unntak fra regelen.⁵ Dette skyldes imidlertid ikke de tre fredsbevarende operasjonene som ble satt i gang i løpet av krigen.

Den første var da den syriske hæren invaderte Libanon i 1976. Selv om dette ble forsøkt kamuflert som en arabisk fredsbevarende styrke, var det i virkeligheten starten på en syrisk okkupasjon.⁶

I 1978 ble FNs fredsbevarende styrke (Unifil) stasjonert i sør-Libanon. Unifil var en av de lengste fredsbevarende operasjoner i FNs historie (mandatet ble nylig forlenget til 2005), men formålet var ikke å stanse borgerkrigen, men å sikre fred langs grensen mot Israel. Fra 1978 til 1998 tjenestegjorde omkring 20.000 nordmenn (og -kvinner) i den norske Unifil-kontingenten, Norbatt.⁷

Den tredje fredsbevarende operasjonen var en multinasjonal styrke som bestod av amerikanske, franske og italienske tropper, og ble initiert i september 1982. Denne

operasjonen ble avblåst mindre enn to år senere som følge av flere ødeleggende selvmordsangrep. Fra 1983 fortsatte derfor borgerkrigen uten særlig innblanding fra supermaktene, selv om regionale aktører fortsatte sine mislykkede forsøk på å bringe partene til forhandlingsbordet.

Avtalen som fikk slutt på krigen involverte ikke vestlige stormakter verken som garantister for fred eller som viktige partnere i fredsforhandlingene. Initiativet til fredsavtalene ble tatt av tre medlemmer av Den arabiske ligaen; Algerie, Saudi-Arabia og Marokko. Fredsavtalen ble undertegnet i oktober 1989 i Taif i Saudi-Arabia og fikk derfor navnet Taif-avtalen. Fredsavtalen kom altså i stand som et initiativ fra arabiske stater og med støtte fra Syria som senere fikk sitt spesielle dominansforhold til Libanon nedfelt i en egen "samarbeidsavtale" i mai 1991.

Ikke desto mindre førte fredsavtalen til nye krigsutbrudd mellom den største militsen og general Aoun som ledet den libanesiske hæren. I slutten av 1990 var slaget tapt for Aoun som ble sendt i eksil i Frankrike. Dette banet veien for dannelsen av en ny samlingsregjering tidlig i 1991. Innen fristen for avvæpning løp ut i mai, hadde 24 militsgrupper lagt ned våpnene. Militsgruppene representerte omkring 50-80.000 soldater. Hovedgrunnen til at de lot seg avvæpne var tilbudet om generelt amnesti til soldatene og ledende stillinger i stat og regjering for militslederne.⁸ En annen viktig faktor i avvæpningen av de mange militsgruppene var det overveldende syriske troppenærværet i Libanon som fylte maktvakuemet etter demobiliseringen. Trass i at Taif-avtalen krevde en rask syrisk tilbaketrekning har Syria fortsatt å dominere Libanons mil-

itære, politiske og sivile institusjoner, og omtrent 15.000 soldater er fortsatt stasjonert i landet.

Internasjonal press

I løpet av de siste par årene har det vært økende internasjonalt press på Syria til å trekke de resterende militære styrkene ut av Libanon. Først ute var USA som i 2003 krevde syrisk tilbaketrekking fra Libanon og respekt for landets territorielle suverenitet.⁹ I 2004 ble dette fulgt opp av FNs sikkerhetsråds resolusjon 1559 som på samme måte krever syrisk tilbaketrekking og avvæpning av alle militsgrupper, med klar adresse til det syriskstøttede Hizbollah (Guds parti).¹⁰ Dette er et svært sensitivt spørsmål i Libanon på grunn av Syrias enorme innrikspolitiske dominans i landet. Et eksempel på dette er det syriske presset for å forlenge funksjonstiden til den syrisk-vennlige presidenten Emile Lahoud. I september 2004 ble Lahouds funksjonstid forlenget med tre år gjennom en svært kontroversiell grunnlovsendring. Selv om de interne skillelinjene ikke er entydige, virker Syrias rolle i Libanon sterkt splittende på befolkningen som tilhører mer enn 20 ulike trossamfunn som grovt kan inndeles i to politiske blokker; kristne og muslimer, med sjiamuslimene som den største muslimske undergrupperingen. De kristne ønsker seg et fritt og uavhengig Libanon, mens muslimene vil ha en sterk syrisk tilstedeværelse i landet. Dette reflekter også Libanons gamle identitetsproblem – er libanesere arabere eller fønikere?¹¹

Borgerkrigen i Libanon førte til dannelsen av Hizbollah, en militant islamistisk bevegelse som i dag er et ledende opposisjonsparti og talerør for landets sjiamuslimer. Hizbollah var den eneste militsgrup-

pen som etter fredslutningen i 1991 ikke ville oppgi sine våpen og fortsatt ikke har gjort det.¹² Hizbollah støttet opprinnelig ikke Taif-avtalen, men valgte likevel å delta i det første parlamentsvalget i 1992 der de fikk åtte av i alt 128 plasser i parlamentet. Hizbollah er, til tross for at de har deltatt i parlaments- og lokalvalg og drev Israel ut av sør-Libanon i 2000, et uromoment i regional politikk og under press for å legge ned våpnene som følge av FN-resolusjon

*De kristne ønsker seg et fritt og
uavhengig Libanon, mens muslimene
vil ha en sterk syrisk tilstedeværelse.*

1559. Dette spørsmålet er svært vanskelig for libanesiske myndigheter, både fordi Hizbollah er støttet av Syria (og Iran) og har vært en spydspiss i motstanden mot Israels okkupasjon av sør-Libanon. Hizbollah er også myndighetenes viktigste kort i kampen om det 25 km² store området Sheeba Farms som utgjør en bit av de syriske Golanhøyene som Israel har okkupert siden 1967.¹³

Hizbollah har i årene siden Taif-avtalen styrket sin maktposisjon gjennom en bevisst satsing på sosiale hjelpetilbud som inkluderer alt fra skole- og helsetilbud til jordbrukskooperativer og elektrisitetsproduksjon. Både i Bekaadalen og slumstrøkene i Beirut, er Hizbollah den faktiske lokalmyndigheten. For å illustrere de store endringene i Hizbollahs ideologiske plattform er det nok å peke på at Bekaadalen, som under borgerkrigen var senter for langvarige gisseldrama, i dag er et viktig område for produksjon av kvalitetsvin.

Gjennom å drive sin egen radio, tv-stasjon og avis har Hizbollah en svært sterk påvirkningskraft på opinionen. Ikke bare i Libanon, men i Midtøsten generelt og Palestina spesielt.

Sekterisme og politikerforakt

Som nevnt har både etniske, religiøse og sosiale årsaker vært brukt for å forklare krigsutbruddet i 1975. På tross av dette har det ikke vært noen form for offentlig forsoningsprosess, sannhetskommisjoner eller andre former for forlik mellom de krigførende gruppene. I stedet ga man amnestier til tidligere soldater og ledere, noe som kanskje har blitt forsterket av et ønske om å glemme krigen heller enn å minnes den. Ikke desto mindre er det fortsatt sterke motsetninger mellom kristne og muslimer og nye sekteriske spenninger i dagens Libanon. Også de mer enn 300,000 palestinske flyktningene er fortsatt uønsket i landet, og dette blir ikke bedre av at mange libanesere gir dem skylden for å ha startet krigen. Palestinerne er sosialt og politisk marginaliserte og mangler statsborgerlige rettigheter.

Hovedgrunnen til at man ikke vil gi palestinerne libanesisk statsborgerskap (de aller fleste er sunnimuslimer), er at det vil endre den skjøre balansen mellom kristne og muslimer, og underminere dagens konfesyonsbaserte politiske system. De største flyktningleirene er sterkt preget av fattigdom og sosial nød, samtidig som det foregår en blodig maktkamp mellom lokale PLO-fraksjoner og islamske ekstremistgrupper. I tillegg til dette, har flyktningleirenes autonome status (og dermed retten til å bære våpen) ikke blitt opphevet, og dette har forsterket motstanden i den libanesiske befolkningen mot de

Borgerkrigens ofre: Flyktningleiren Shatila, 20. september 1982.

FOTO: UNRWA

palestinske flyktningene.¹⁴

Den vanligste forklaringen på krigsutbruddet er Libanons spesielle konfesjonsbaserte politiske system der religiøse grupper er tildelt plasser i parlamentet i forhold til deres relative andel av befolkningen.¹⁵ Fram til 1990 var plassene i parlamentet fordelt med referanse til den siste store folketellingen i 1932 som viste en liten kristen majoritet i landet. I årene som fulgte endret den demografiske balansen seg raskt i muslimenes favør, men ingen ny folketelling ble gjennomført av frykt for at dette kunne utløse en politisk krise.¹⁶ Taif-avtalen førte ikke til vesentlige politiske reformer, og det gamle politiske systemet forble i realiteten uendret. Selv uten en ny folketelling, var det klart at muslimene nå var i flertall og derfor skulle hatt majoriteten av plassene i parlamentet. Som et politisk kompromiss, ble likevel plassene i parlamentet fordelt likt mellom kristne og

muslimer. Det politiske systemet i Libanon er fortsatt dominert av politisk klientelisme, der en håndfull politiske ledere yter økonomisk og praktisk bistand i bytte mot politisk støtte.¹⁷ I Libanon er de fleste sosiale goder uoppnåelige uten slike klient-nettverk, og politiske partier er i realiteten ikke annet enn propagandamaskiner for individuelle (klan-)ledere. For å sikre gjenvalg blir valgkretsene manipulert og store pengesummer brukt for å sikre stemmer og kjøpe velgere. Mens det tidligere var klanledere og rike handelsmenn som dominerte slike nettverk, snudde borgerkrigen opp ned på dette og i dag har Hizbollah bygget opp sitt eget klient-nettverk som forklarer partiets suksess i nasjonal- og lokalvalg.¹⁸

Det er nå økende press på Libanon til å revidere sin eksisterende valgordning i forkant av valget våren 2005, men en slik omlegging møter motstand fordi dagens

politiske og økonomiske elite er redde for å miste sine privilegier.

Den dominerende politikerer i Libanons etterkrigstid har vært milliardæren Rafiq Hariri som tjente sin formue i byggebransjen i Gulfstatene. Som landets statsminister gjennom det meste av perioden 1992–2004 har Hariri vært arkitekten bak Libanons storstilte gjenreisingsprosess, og hans businessimperium inkluderer en bank (Banque de Méditerranée), en tv-stasjon (Future Television) og en avis. I tillegg kontrollerer Hariri “Solidere”, selskapet som har kontrakt på gjenoppbyggingen av Beirut sentrum – lenge Midtøstens største byggeplass. Denne uheldige sammenblandingen av politikk og økonomi har gjort Hariri og andre politikere upopulære og ført til påstander om at de har tjent enorme summer på korrupsjon og svindel i forbindelse med byggekontrakter til gjenoppbyggingen. På tross av åpne valg, er det derfor fortsatt en sterk skepsis til politikere og lav tiltro til myndighetene i Libanon.¹⁹

Fattigdom og liberalistisk økonomi

En annen årsak til utbredt skepsis til politikere og myndigheter er at man ikke har gjennomført noen sosiale reformer, selv om mange forskere har ment at det var nettopp sosial ulikhet som førte til krigsutbruddet og den økonomiske marginaliseringen av landets muslimske flertall, kanskje særlig sjiaene.²⁰ Landet har ikke vist noen vilje til sosiale reformer, og fattigdom blir sett på som en uunngåelig følge av den nyliberale økonomiske politikken som føres. Selv om Libanon er et gjennomsnittsinntektsland, er fattigdommen derfor uvanlig utbredt, med store forskjeller mellom kristne og muslimer. Av mer enn fire

millioner innbyggere er en tredjedel fattige og de fleste av disse bor i slumstrøkene i Beirut og de muslimske majoritetsområdene i nord (Akkar), sør (Bint Jbeil) og øst (Bekaa). Disse områdene topper statistikken over fattige hushold, analfabetisme og familiestørrelse. Gjennomsnittsinntekten her er bare halvparten av den i Beirut der flertallet av innbyggerne tilhører landets middel- og overklasse. På grunn av Syrias maktdominans, flommer Libanon over av underbetalte syriske gjestearbeidere og billige syriske jordbruksprodukter som svekker landets egen produksjon og

Trass i at Taif-avtalen krevde syrisk tilbaketrekning, har Syria fortsatt 15.000 soldater stasjonert i Libanon.

øker arbeidsledigheten som uoffisielt er på mer enn 20 prosent.²¹ Dette kan på lengre sikt være en farlig utvikling i Libanon og gi økte spenninger mellom fattige og rike og muslimer og kristne, ytterligere to faktorer som mange ser som hovedårsakene til krigsutbruddet i 1975.

Det er allment akseptert at økonomisk vekst er en viktig, kanskje også nødvendig, forutsetning for at en fredsavtale skal holde. I Libanon er økonomien svekket etter flere år med en økonomisk politikk som bygger på store låneopptak i utenlandske banker og bilaterale lån fra land i Europa og Gulfen. Gjenoppbyggingen av landets infrastruktur har gått fort, men kostet flekk, og landet har nå en samlet gjeldsbyrde på mer 30 milliarder dollar, nesten to ganger bruttonasjonalproduktet. For å betjene dette lånet bruker landet

nesten tre milliarder dollar årlig. Samtidig lever altså 30 prosent av befolkningen under fattigdomsgrensen. Den svært raske gjenoppbyggingen har gått på bekostning av sosial utjevning og sosiale reformer, og med økende fattigdom øker også arbeidsmigrasjonen fra landet. I følge offisielle tall fra de libanesiske myndighetene forlater 15,000 emigranter landet hver måned.

Konklusjon

Som vist i denne artikkelen er den femten år lange freden i Libanon i dag utfordret av de samme kreftene som man mener utløste borgerkrigen i 1975; de sosiale ulikhetene og sekteriske motsetninger er økende, landets økonomi vaklende, det politiske systemet under sterkt press og det palestinske flyktningproblemet uløst. I et slikt scenario blir det svært viktig hvordan et Libanon uten syrisk dominans vil se ut slik resolusjon 1559 krever. Vil dette, slik mange frykter, forsterke sekteriske motsetninger og øke sjansene for nye uroligheter og konflikter? Eller vil Libanon klare å stake ut en egen politisk kurs og Beirut gjenvinne sin rolle som Midtøstens økonomiske kraftsentrum?

• f •

- 1 Khalaf, Samir. 2002. «Civil and uncivil violence in Lebanon: A history of the internationalization of communal conflict». New York: Columbia University Press.
- 2 Makdisi, Samir, and Richard Sadaka. 2002. "The Lebanese Civil War, 1975-1990". Beirut: American University of Beirut (AUB), Lecture and Working Paper Series (2003, No.3).
- 3 El-Khazen, Farid. 2000. «The breakdown of the state in Lebanon, 1967-1976». London: I.B. Tauris Publ. in association with the Centre for Lebanese Studies.
- 4 Johnson, Michael. 2001. «All Honourable Men: The Social Origins of War in Lebanon». London: I.B. Tauris.
- 5 Walter, Barbara F. 1997. "The critical barrier to civil war settlement". *International Organization* 51 (3):335-364.

- 6 O' Ballance, Edgar. 1998. *Civil war in Lebanon, 1975-92*. Basingstoke: Macmillan.
- 7 Karamé, Kari H. 2001. "Women in military positions in peace operations: Experiences of the Norwegian Battalion in UNIFIL 1978-1998". *International Peacekeeping* 8 (2).
- 8 Picard, Elizabeth. 1999. "The demobilisation of the Lebanese militias". Oxford: Centre for Lebanese Studies, Prospects for Lebanon Series, No. 9.
- 9 U.S. Congress, *Syria Accountability and Lebanese Sovereignty Restoration Act* (PL 108-175), Washington, 12 December 2003, www.lgic.org/en/help_act.php
- 10 UN Security Council Resolution 1559, www.un.org/News/Press/docs/2004/sc8181.doc.htm
- 11 Kaufman, Asher. 2001. "Pheonicianism: The Formation of an identity in Lebanon of 1920". *Middle Eastern Studies* 37 (1)
- 12 I de siste årene er kommet flere bøker som omhandler Hizbollahs opprinnelse, ideologi, politikk og historiske transformasjon fra militant bevegelse til politisk parti. En av de bedre bøkene er, Hamzeh , A. Nizar. 2004. «In the Path of Hizbullah». Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- 13 FN støtter ikke Libanons krav på dette territoriet, www.pij.org/details.php?id=9
- 14 I 1987 opphevet libanesiske myndigheter den såkalte Kairo-avtalen som blant annet ga de palestinske flyktningleirene autonom status. På grunn av press fra Syria, har libanesiske myndigheter likevel unnlatt å ta kontrollen over leirene, Knudsen, Are. "Forthcoming. Islamism in the diaspora: Palestinian refugees in Lebanon". *Journal of Refugee Studies*, 2005.
- 15 Jabbra, Joseph G , and Nancy W Jabbra. 2001. "Consociational democracy in Lebanon: A flawed system of governance". *Journal of Developing Societies* 16 (2):71-89.
- 16 Maktabi, Rania. 1999. "The Lebanese census of 1932 revisited. Who are the Lebanese?" *British Journal of Middle Eastern Studies* 26 (2).
- 17 Johnson, Michael. 1985. «Class and Client in Beirut: The Sunni Muslim Community and the Lebanese State 1840-1985». London: Ithaca Press.
- 18 Hamzeh, A. Nizar. 2001. "Clientelism, Lebanon: Roots and trends". *Middle Eastern Studies* 37 (3):167-178.
- 19 Haddad, Simon. 2002. "The relevance of political trust in postwar Lebanon". *Citizenship Studies* 6 (2):201-218.
- 20 En av de beste bøkene for å forstå sjiaenes historie i Libanon er uten tvil, Ajami, Fouad. 1987. «The Vanished Imam: Musá al Sadr and the Shia of Lebanon». Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- 21 Norton, Augustus Richard. 1999. "Lebanon's malaise". *Survival* 42 (4):35-50.